

підприємства. Подальше дослідження виявило, що Х1-Х4, Х7 не впливають на результативний (У);

- регресійний аналіз дозволив виключити з моделі п'ять факторів і залишити два, які дійсно мають вплив на зміну балансового прибутку підприємства ПуАТ «Харківський електротехнічний завод "Укрелектромаш"».

Отже, збільшення балансового прибутку на підприємстві залежить від вартості основних фондів та зовнішнього фактора – ВВП у фактичних цінах. Для вирішення цієї задачі менеджери підприємства ПуАТ «Харківський електротехнічний завод "Укрелектромаш"» мають розробляти та впроваджувати заходи щодо збільшення прибутку підприємства для зміни класу фінансової стійкості у майбутньому.

УДК 330.342

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андросова О.Ф., Губарь А.О. Нормативно-критеріальне забезпечення оцінки фінансового стану підприємства / Андросова О.Ф., Губарь А.О. // Економічний простір. – 2011. – № 46. – С. 186-200.
2. Аунапу Ф.Ф. Диагностика производственных систем. / Ф.Ф. Аунапу. – Иркутск : ИЦНТИ, 1975. – 39 с.
3. Вартанов А.С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология / А.С. Вартанов. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 80 с.
4. Василенко Л.П. Финансы підприємства [Текст] : навч. посібник. Ч. 2 / Л.П. Василенко, Л.В. Гут. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. – 239 с.
5. Глазов М.М. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. / М.М. Глазов. – СПб. : Андреевский издательский дом, 2006. – 448 с.
6. Халафян А.А. STATISTICA 6.0. Статистический анализ данных : учебник. 3-е изд. / А.А. Халафян. – М. : ООО «Бином-Пресс», 2007. – 512 с.

Шуміло О.С.

доцент кафедри «Фінанси і кредит»

Харківського національного університету будівництва та архітектури

НЕБЕЗПЕКА, ЗАГРОЗИ І РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ТА УТОЧНЕННЯ ЇХНЬОЇ СУТІ

У статті проведено аналіз і надано критика існуючих наукових підходів до визначень понять «небезпека», «загроза» та «ризик». Уточнено, доповнено та поглиблено їх зміст на основі проведеного деталізованого аналізу підходів фахівців до визначення суті даних понять. Також визначено, що поняття «небезпека», «загроза» та «ризик» є основою для вивчення категорії «економічна безпека підприємства» та подальшого вдосконалення процесу гарантування економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: підприємство, небезпека, загроза, ризик, економічна безпека підприємств.

Шумило О.С. ОПАСНОСТЬ, УГРОЗЫ И РИСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ И УТОЧНЕНИЕ ИХ СУТИ

В статье проведен анализ и предоставлена критика существующих научных подходов к определению понятий «опасность», «угроза» и «риск». Уточнено, дополнено и углублено их содержание на основе проведенного детального анализа подходов специалистов к определению сущности данных понятий. Также определено, что понятия «опасность», «угроза» и «риск» являются основой для изучения категории «экономическая безопасность предприятия» и дальнейшего совершенствования процесса обеспечения экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, опасность, угроза, риск, экономическая безопасность предприятий.

Shumilo O.S. HAZARD, THREATS AND RISKS OF ENTERPRISES: APPROACHES TO TREATMENT AND SPECIFICATION OF THEIR ESSENCE

The analysis was lead and provided to the critic of the exiting scientific views to the defenition of concepts «hazard», «threat» and «risk». The concepts was specified, added and deepen on the basis of the detailed analysis the approaches of experts to defenition of essence of these concepts that was lead. It was also defined that the concept «hazard», «threat» and «risk» are the basis for studing of category «economic security of the enterprise» and futher improvment of process of providing economic security of the enterprise.

Keywords: enterprise, hazard, threat, risk, economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. Сучасні, сповнені постійних змін у політичній, економічній, соціальній, екологічній сферах ринкове середовище та розвиток інформаційних технологій у значній мірі впливають на господарську діяльність підприємств. Важливою потребою будь-якого суб'єкта господарювання в умовах жорсткої конкуренції ринкової економіки є потреба у забезпеченні його економічної безпеки, що сприяє стабільному функціонуванню, конкурентоспроможності та розвитку підприємства в майбутньому. Для будь-якого підприємства, незалежно від його розміру, сфери діяльності, завжди існують загрози діяльності та розвитку як зовнішні, так і всередині самого підприємства. Тому постає проблема захисту діяльності підприємства від існуючих загроз та небезпек, які здатні негативним чином вплинути на стан і результат його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дослідження суті понять «небезпека», «загроза» та «ризик» економічній безпеці підприємства займаються багато сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них: Л. Бендіков [1], Д. Ковальов [2], Т. Сухорукова [2], В. Ярочкін [5], Є. Олейніков [6], Г. Веретеннікова [7], М. Фоміна [11], М. Єрмошенко [12] та ін. Але, незважаючи на значний обсяг досліджень та публікацій, низка положень теоретичного характеру залишається поза увагою науковців, що і обумовлює подальші дослідження з виявлення та діагностики джерел небезпеки діяльності підприємства.

Мета статті. Провести аналіз і надати критику існуючим науковим поглядам до визначень понять «небезпека», «загроза» та «ризик»; уточнити, допо-

внити і поглибити їх зміст на основі проведеного деталізованого аналізу підходів фахівців до визначення суті даних понять.

Вклад основного матеріалу дослідження. Багато науковців-економістів визначають суть економічної безпеки підприємства як захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Наведемо визначення, які, на наш погляд, найбільш повно розкривають суть економічної безпеки з позиції захищеності підприємства. Характерним для цього підходу є визначення, яке надає Л. Бендіков: економічна безпека підприємства – це захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища, та здатність підприємства до відтворення [1]. У трактуванні Д. Ковальова і Т. Сухорукової економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути загрози, пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності [2]. Також з позиції захисту від загроз наводить визначення А. Колосов, стверджуючи, що економічна безпека підприємства – це стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки [3]. Існує ще багато думок науковців, які трактують економічну безпеку підприємства з позиції захисту від загроз та небезпек. Аналізуючи визначення, можна виділити загальну рису – для підприємства завжди існують небезпеки нанесення економічної шкоди різного характеру.

Перш ніж визначити суть поняття «загроза» і «ризик», пропонуємо дослідити поняття «небезпека».

У словнику С. Ожегова небезпеку подають як «можливість, загрозу, чого-небудь дуже поганого».

У загальному розумінні небезпека – це об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціальний організм, внаслідок якого останньому може бути спричинено будь-який збиток, втрата, яка змінює його стан, або в результаті впливу якої його розвиток набуває негативної динаміки чи параметрів (характер, темп, форми тощо) [4].

У процесі дослідження праць науковців виявлено, що серед них сформувався схоже трактування небезпеки, але із своїми відмінностями. Так, В. Ярочкін трактує небезпеку як наміри, плани підготовку дій та самі дії, спрямовані на знищення, підпорядкування, послаблення тощо [5]. Е. Олейников визначає небезпеку як цілком усвідомлену, але не фатальну ймовірність заподіяння шкоди, що визначається наявністю об'єктивних або суб'єктивних факторів, яким притаманні певні негативні властивості [6].

В економічній науці існує ще багато визначень, але щодо спільних рис, то можна виділити саме такі: небезпека подається як факт, реальність, послідовні дії негативного характеру, що призводять до шкоди. Також існують основні підходи до визначення. По-перше, це коли небезпеку розглядають як можливість виникнення негативних наслідків, та по-друге – це коли небезпеку розглядають як дії, що завдають шкоди. Взагалі, сукупність негативних впливів, тобто умов, факторів, дій, що мають деструктивний характер, являють собою джерела небезпек.

Продовжуючи дослідження слід виділити визначення Г. Веретеннікової яке пояснює суть категорії економічна безпека. Економічна безпека – це конкретна і безпосередня форма прояви загрози, що має вірогідну математичну інтерпретацію. Коли за-

гроза перетворюється на небезпеку, вона стає реальним чинником можливих втрат, вірогідність її прояву визначається у межах від 0 до 1, тобто:

$$0 < \text{небезпека} < 1 \quad [7].$$

Для підприємства небезпеки існують завжди, або майже завжди, і в певних межах можуть навіть мати позитивне значення, вони стають однією з причин необхідної активності підприємства. Небезпеки, проблеми, труднощі не тільки неминучі в діяльності підприємства, але і деякою мірою корисні, оскільки вони також відіграють і мобілізуючу роль у цій діяльності [8].

Для подальшого вивчення категорій «небезпека», «загроза» та «ризик», які за своєю сутністю корелюють між собою, розглянемо види небезпеки, адже загрози й ризики є видами небезпеки.

Виділяють такі види небезпеки відносно можливих наслідків: попередження, ризик, загроза.

Попередження – це сукупність обставин, не обов'язково загрозового характеру, які потребують реакції на них. За відсутності реакції підприємства попередження переростає в ризик [9].

Оскільки метою статті є аналіз наукових поглядів до визначення поняття «небезпека», «загроза» та «ризик», то надамо більше уваги останнім двом видам.

Далі дослідимо наукові підходи до трактування поняття «загроза» і сутності цієї категорії.

Економічна безпека підприємства в абсолютному своєму виразі є відсутністю небезпек і загроз.

Зауважимо, що у широкому розумінні терміни «небезпека» та «загроза» можуть вважатися синонімами, але в більш вузькому розумінні їх треба відокремлювати, бо стосовно конкретної події сукупність загрози формує небезпеку [10]. У свою чергу, небезпека переростає у загрозу у тому випадку, коли у системі відсутній захисний механізм, спроможний запобігати реалізації загрози [11].

Щодо трактування поняття «загроза» у науковій літературі також немає єдиного узагальненого визначення. Проводячи дослідження, пропонуємо серед існуючих підходів до визначення суті загрози економічної безпеки підприємства виділити два основні напрями.

Перший включатиме визначення, які базуються на ототожнюванні загрози із небезпекою, а другий – визначення, що базуються на розумінні загрози як сукупності внутрішніх і зовнішніх умов, процесів та чинників, які негативно впливають на стабільне функціонування і розвиток суб'єкта господарювання.

До першого напрямку можна віднести визначення С. Олейникова, який доводить необхідність визначення загрози як найбільш конкретної і безпосередньої форми небезпеки або сукупності умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства і держави, а також національним цінностям і національному способу життя [6]. Як конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов визначає загрозу М. Єрмошенко [12]. В. Ярочкін визначає загрозу як небезпеку на стадії переходу із можливості у дійсність, висловлений намір або демонстрацію одних заподіяти шкоди іншим [5].

Приблизники другого напрямку щодо визначення суті загрози економічної безпеки підприємства дотримуються іншої думки. Так, А. Соснін та П. Пригунов трактують загрози як потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії зловмисників, що спроможні призвести до моральних, фізичних або матеріальних збитків [13]. В. Гапоненко, А. Беспалько, А. Власков розуміють під загрозою такий

розвиток подій, дій або бездіяльності, у результаті яких з'являється можливість або зростає імовірність порушення нормального функціонування підприємства та недосягнення ним своїх цілей, у тому числі нанесення підприємству будь-якого збитку [13].

Схоже трактування подає В. Амітан, у його розумінні загроза – це потенційно чи реально можлива подія, дія, процес чи явище, що здатне порушити стійкість і розвиток підприємства чи призвести до зупинки його діяльності [14].

За своєю суттю загрози не справляють відчутного впливу на підприємство в цілому, на фінансово-економічні показники результатів господарської діяльності, а діють лише на роботу його ланок. Якщо ж підприємство вчасно не реагує на виникнення загроз (не ліквідує їх), а лише послаблює їхній вплив, то згодом їхня кількість зростає, перетворюючись у негативний процес, що зрештою призводить до погіршення результативних показників [7].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що дослідження поняття загрози відносно другого напрямку, тобто загрози як сукупності внутрішніх і зовнішніх умов, процесів та чинників, які негативно впливають на стабільне функціонування і розвиток суб'єкта господарювання, є значно ширшим і дає змогу комплексного дослідження категорії. Також слід відмітити, що у практичній діяльності підприємства наростає значимість вивчення загроз при розробці стратегії і тактики захисту підприємства від економічних загроз у ринкових умовах.

Подальше дослідження полягає у визначенні суті поняття «ризик». Аналізуючи підходи науковців щодо визначення ризику, можна також їх згрупувати з метою виділення ключових підходів.

Першим підходом до визначення сутності ризику є ототожнення понять ризику й невизначеності. Невизначеність та дії, що спрямовані на її подолання, – це і є ризик. Наявність невизначеності є об'єктивною причиною виникнення ризику. Так, Я. Белінська визначає ризик як економічну категорію, сутність якої полягає у невизначеності реального очікуваного результату в ситуації управління та оцінювання і яка має діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру [15]. А. Доронін трактує ризик як діяльність, спрямовану на подолання невизначеності, яка виражається у стійких відносинах між суб'єктами виробництва з приводу оптимізації своїх інтересів до максимізації прибутку за об'єктивної неможливості врахувати й кількісно визначити весь комплекс одночасно діючих факторів, що породжують визначеність економічної системи [16]. Існують ще й інші погляди стосовно цього підходу, але це не зовсім правильний підхід. Ризик не можна зовсім ототожнювати з невизначеністю, тому що ситуацію, настання яких-небудь подій, яку характеризує ризик, можна визначити, а невизначеність – це ситуація, яку неможливо оцінити.

Суть другого підходу щодо визначення ризику полягає у сприйнятті ризику як можливості втрат (шкоди, збитків), тобто настання негативних наслідків. Таку думку поділяють З. Герасимчук та Н. Вадюк, які визначають ризик як ймовірність виникнення несприятливої ситуації в економіці [17].

Є. Олейников розглядає ризик як можливість виникнення несприятливих або небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта [6]. Такої ж думки щодо визначення ризику притримується Є. Стоянов, який визначає ризик як виникнення збитків внаслідок дії зовнішнього середовища. На наш погляд, не зовсім коректно прямо пов'язувати ризик з дією або діяль-

ністю, тому що сам ризик – це тільки умова діяльності, характерна властивість.

Третій підхід до визначення поняття «ризик», що полягає у визначенні ризику через можливі наслідки його реалізації, на нашу думку, найбільш точно відображає саму природу ризику. «Ризик – це властивість системи під впливом зовнішніх і/або внутрішніх чинників переходити зі стану нормального функціонування (працездатності) у стан відмови», визначає А. Брижань. Науковці Л. Романенко і А. Коротеєва вважають, що ризик – це подія, яка може відбутися або ні. У разі настання такої події можливі такі економічні результати: негативний (збиток), нульовий і позитивний (вигода, прибуток).

Аналізуючи думки різних науковців – прихильників третього підходу, можна зауважити, що у визначеннях, наданих ними, не існує чіткого результату. Ризик може бути або позитивним, або негативним, а це атрибутивні визначення, які не мають кількісної оцінки.

Найбільш повним визначенням поняття «ризик» у науковій літературі можна вважати визначення В. Вітлінського «Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору й відображає міру досягнення очікуваного результату, невдачі й відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих факторів» [18].

Безпека підприємства значно пов'язана з ризиками, тобто небезпеками, на які підприємству в умовах ринкової форми господарювання потрібно вчасно реагувати.

Дослідження сутності понять «небезпека», «загроза» та «ризик» є основою для вивчення категорії «економічна безпека підприємства» та подальшого вдосконалення процесу гарантування економічної безпеки підприємства, тобто захищеності важливих економічних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх джерел небезпек.

Висновки. Для будь-якого підприємства завжди існує небезпека діяльності. Узагальнюючи сучасні підходи до визначень «небезпека», «загроза» та «ризик», визначено, що ризик і загроза є видами небезпеки відносно можливих наслідків. Доведено, що ці поняття складні та багатовекторні, які потребують подальшого дослідження, про що свідчить різноманіття наукових підходів до їх сутності. У ході проведеного деталізованого аналізу концептуальних підходів фахівців до визначення суті понять «небезпека», «загроза» та «ризик» наведено критику підходів щодо цих понять, доповнено та поглиблено їхній зміст, досліджені визначення науковців згруповано стосовно підходів та напрямків які визначаються для вивчення цих категорій. Також визначено, що поняття «небезпека», «загроза» та «ризик» є основою для вивчення категорії «економічна безпека підприємства» та подальшого удосконалення процесу гарантування економічної безпеки підприємства.

Напрямами досліджень у цій області є подальше дослідження категорій, визначення класифікації небезпек, загроз та ризиків за різними ознаками та розгляд їх як основи забезпечення економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бендіков Л. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / Л. Бендіков. – Консультант директора. – 2000. – № 2. – С. 7-132.

2. Ковальов Д., Сухоруков Т. Економічна безпека підприємства// Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48-52.
3. Колосов А.В. Экономическая безопасность хозяйственных систем / А.В. Колосов. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – С. 446.
4. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Л. Абалкин. – Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
5. Ярочкин В.И. Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности / В.И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2000. – С. 400.
6. Олейников Е.А. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Е.А. Олейников. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. –С. 288.
7. Веретеннікова Г.Б. Економічна безпека підприємства: планування й організація. / Г.Б. Веретеннікова. – Конспект лекцій. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – С. 84.
8. Прокопшина О.В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства : автореф. дис. ... на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.В. Прокопшина. – Харківський національний економічний ун-т / О.В. Прокопшина. – Х., 2009. – С. 20.
9. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н.Й. Реверчук. – Львів : ЛБІН-БУ, 2004. – С. 195.
10. Фоміна М.В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М.В. Фомина. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – С. 140.
11. Фоміна М.В. Проблеми економічного безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М.В. Фомина. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – С. 140.
12. Ермошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія / М.М. Ермошенко, К.С. Горячева ; Нац. академія управління. – К. : НАУ, 2010. – С. 232.
13. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков. – М. : Изд-во «Ось-89», 2007. – С. 208.
14. Амитан В.Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В.Н. Амитан // Экономическая кибернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 13-20.
15. Белінська Я.В. Теоретичні засади аналізу валютних ризиків / Я.В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 10. – С. 34-40.
16. Доронин А.В. Стратегическое управление организационным поведением / Доронин А.В. // Економіка розвитку. – 2007. – № 2(42). – С. 83-87.
17. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення : монографія / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – С. 243.
18. Вітлінський В.В., Наконечний С.Г. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.Г. Наконечний. – К. : М., 1996. – С. 326.